

Академік НАН України Василь ЧЕХУН: «ЛИШЕ ТОДІ СУСПІЛЬСТВО ВІДЧУЄ ВІДДАЧУ ВІД НАУКИ, КОЛИ КОРИСТУВАТИМЕТЬСЯ НЕЮ З ПЕРШИХ РУК»

Василь Федорович Чехун — провідний учений у галузі онкології і патофізіології, засновник наукової школи «Молекулярні основи та медико-біологічні проблеми фармакорезистентності», член правління Європейського співтовариства протиракових інститутів, директор Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р.Є. Кавецького НАН України — наймолодший академік Національної академії наук України. Недавно він відзначив свій піввіковий ювілей і 25 років науково-педагогічної діяльності.

Про роль учителя і наукової школи у становленні молодого дослідника, проблеми онкології та перспективні дослідження Інституту ім. Р.Є. Кавецького — в розмові зі вченим.

— Василю Федоровичу, що визначило Ваш прихід у науку? Це була закономірність чи випадковість?

— Скільки себе пам'ятаю, хотів бути хірургом. Після закінчення лікувального факультету Київського медичного інституту ім. О.О. Богомольця за спеціалізацією «хірургія» якась мить вирішила мою подальшу долю. На попередньому розподілі мені запропонували селище Березань, що на Київщині. Другого дня начмед з клінічного Інституту радіології та онкології повідомив, що в нього є вакансія анестезіолога і реаніматолога. Але вже третього дня ситуація знову змінилася. Разом з дипломом я отримав направлення до Інституту проблем онкології АН УРСР. З'ясувалося, що напередодні керівництво цієї установи звернулося до медінституту з проханням відібрати кількох випускників для наукової роботи.

Мій майбутній керівник — Галина Іванівна Кулик — зачарувала наукою з перших днів знайомства, і я почав працювати. Чесно скажу: перші три місяці були суціль місяцями розчарувань. Дорогою до інституту проходив мимо лікарні, в якій спеціалізувався, — і серце аж розривалося. Думалося тоді: от вона — справжня робота, а в мене що? Віварій, миші, щурі... До такого об'єкта роботи я не був готовий — ні ризику, ні романтики. Галина Іванівна, бачачи мої страждання, почала клопотати про дозвіл працювати на «швидкій допомозі».

Два роки я працював на підстанції №3 «швидкої допомоги», в кардіологічній бригаді. Це були нічні чергування, після яких ішов на роботу в інститут, а по її закінченні — знову на «швидку». Мабуть, під пресингом фізичного навантаження почав більше перейматися науковими дослідженнями.

В. Ф. Чехун

Фото Є. Чорного

ми у віварії. Настав момент, коли треба було вибирати між реальними можливостями медицини (у 80-х уже відчувався дефіцит ліків) і перспективами науки. Наука взяла верх.

Залишилися незабутні зустрічі з людьми під час чергувань на «швидкій допомозі». Пам'ятаю, як приїхав на виклик до ректора сільськогосподарської академії. Він поцікавився, чому я почав займатися наукою. На мою відповідь, що випадково, вчений зауважив: «Так ти думаєш зі своєї позиції. А Семен Семенович Лаврик (тодішній ректор медінституту. — Авт.) побачив щось інше».

Пригадую, як приїхав до старого самотнього моряка, в якого почався черговий напад бронхіальної астми. У таких випадках той одягав морську форму — як в останній раз і... втрачав дар мови. Видовище не для слабких нервів. Моя бригада була в ту ніч уже четвертою (медики з трьох попередніх не змогли ввести ліки у вену хворого). Як тільки голка торкнулася вени, моряк одра-

зу заговорив, точніше, почав дякувати за повернення до життя. Такі випадки не забуваються.

— Крім загальновідомого «не зашкодь», які риси мають бути притаманні лікарям?

— Сьогодні засторога «не зашкодь» набуває особливого значення. Медицина потрапила під комерційний вплив. Тому відоме висловлювання, можливо, втратило свій смисл щодо внутрішньої лікарської етики, але з огляду на загальний стан проблеми його вага значно зросла. На жаль, нині часто спрацьовує економічний інтерес лікаря, що мені завжди боляче сприймати.

— Василю Федоровичу, яка роль у становленні молодого вченого учителя, керівника, наукових шкіл, традицій, що склалися в інституті?

— Колосальна. Це все одно, що сіяти зерно в різний ґрунт: якщо він родючий, то зерно проросте щедро. Я не збирався бути науковцем. Та знаю чимало прикладів, коли молоді люди ледь не з пелюшок мріяли про науку, але тільки-но ставали до умовного «верстата» і зіштовхувалися з реальними проблемами, то кидали її — і назавжди.

Пригадую, як уперше переступив поріг нашого інституту. Було дивне відчуття — ніби потрапив у храм науки. Знаєте, якщо господиня закладе цілющий дух у тісто, то й зійде воно на славу, і хліб смачним буде. Так і в інституті: який дух закладено, такий і буде культивуватися. Заслуга Ростислава Євгеновича Кавецького не тільки у заснуванні унікального інституту, а й у тому, що він підібрав колектив, який створював оптимальні умови для того, щоб людина, котра хоч трохи на щось здатна, могла себе реалізувати. Саме в такий колектив я і потрапив. Мені поталанило з першим керівником. Після шести років роботи у відділі, де я пройшов усі щаблі — від старшого лаборанта до старшого наукового співробітника, — працював ученим секретарем ін-

ституту. Вісім років поспіль відкривав для себе особливості адміністративної роботи. Дуже допоміг академік Вадим Григорович Пінчук, тодішній директор інституту, який постійно спрямовував мою роботу, відправляв у відрядження, мотивуючи тим, що це стане в нагоді, давав фахові і життєвські поради. Очоливши десять років тому інститут, я намагався перейняти інтелігентність, тактовність і мудрість свого директора та наполегливість і послідовність його заступника з наукової роботи — Анатолія Йосиповича Бикоріза. Їм я багато чим зобов'язаний.

Невдовзі після мого приходу в інститут маститі науковці вирішили перевірити, наскільки грамотно я володію методикою експериментальних досліджень. Вони звинуватили мене в тому, що я «запоров» експеримент, який тривав цілий місяць. І все через те, що наповнив пробірки різною кількістю розчину. Я відповів, що кількість однакова, а діаметр пробірок — різний. Виявляється, мій попередник на аналогічне зауваження зреагував по-іншому: схопив пробірки і... вилив розчину, а потім взагалі звільнився з інституту. Я на все життя запам'ятав цей тест. Хоча попервах відчував приниження і образу...

— Чи було у Вас бажання, ставши директором інституту в 39 років, якось змінити атмосферу в колективі, внести щось своє у стиль керування?

— Не було і поки що немає. Ніколи не ставив за мету, так би мовити, «перетасувати колоду», бо вважаю, що закладене в школі Р.Є. Кавецького треба лише розвивати і примножувати. Адже сама школа класична і перспективна — це вивчення взаємодії пухлини й організму. Я переконаний, що, досліджуючи їх, можна реально допомогти нашим пацієнтам: з одного боку, знизити захворюваність, а з другого — поліпшити якість життя онкохворих. Ми розробляємо алгоритми діагностики і лікування

на основі вже нових технологій, які будуть перспективними щодо надання оперативнішої допомоги такій категорії хворих. Це чудова ідея, яка належала ще Олександрові Богомольцю, перевірена століттями, тому коригувати її було б просто абсурдним. Сьогодні своє завдання як керівника цієї славетної наукової установи вбачаю в тому, щоб виводити її на сучасний рівень наукових досліджень.

— Назвіть три домінуючі риси вченого-керівника.

— Знання, інтуїція, наполегливість. А поза ними — праця, праця і ще раз праця...

— Академік Борис Євгенович Патон зазначав, що Інститут ім. Р.Є. Кавецького стоїть на передових позиціях у розвитку онкології. На яких напрямках концентруєте свої зусилля?

— Нещодавно я повернувся із закордонного відрядження, де мав нагоду відвідати низку провідних онкологічних центрів у США. Ідеологічно і технологічно ми від них не відстаємо. У нас одна проблема — відсутність сучасного менеджменту, системи впровадження розробок. Я часто перечитую праці та спогади Володимира Вернадського, який переконував, що роль нашої Академії — не лише в дослідженні та розумінні певних природних явищ, а й у реалізації знань, доведенні їх до користувача у вигляді конкретної продукції. Тому на найближчі п'ять років ми поставили перед собою завдання створити на базі інституту сучасний центр алгоритмів діагностики і лікування, які повністю кореспондують із новітніми світовими технологіями у цій галузі. Паралельне завдання — це поглиблення і впровадження нових технологій і методик, необхідних для дослідження найскладнішої медико-біологічної проблеми, якою є злоякісні новоутворення. Лише тоді суспільство відчує віддачу від науки, коли користуватиметься нею з перших рук. І саме так має бути.

— *Потреба у трьох традиційних методах боротьби з онкопатологією — хірургії, хіміо- та променевої терапії — відпаде чи вони ще довго залишатимуться в арсеналі лікарів-онкологів?*

— Я не можу сказати, що ці методи стануть неактуальними. Вважаю, нині треба пропонувати лікарю-практику і хворому нові технології та методи діагностики. Але оперативне втручання у запущених випадках необхідне. Обійтися без нього можна буде тоді, коли з'явиться діагностика допухлинного або пухлинного процесу на початковій стадії. Поки немає альтернативи — від хіміо- та променевої терапії не можна відмовлятися.

До речі, недавно проведена в нашому інституті науково-практична конференція з міжнародною участю «Молекулярні основи і клінічні проблеми резистентності до лікарських засобів» засвідчила великі проблеми у хіміопротиневій терапії, пов'язані з формуванням резистентності до лікарських засобів. Наукова думка вже не встигає напрацьовувати нові форми фармацевтичних препаратів, які б допомагали людині, оскільки організм і клітина, як його складова, захищаються від впливу токсичних агентів. У цій ситуації альтернатива жорстким методам необхідна. Сьогодні важливо шукати шляхи співпраці з фармацевтичними компаніями, аби разом знаходити вихід із ситуації, що складається.

— *Серед численних сенсаційних повідомлень про нові ліки від раку мені ніколи не доводилося натрапити на панацею від Інституту ім. Р.Є. Кавецького. Чому?*

— До подібної інформації я ставлюся скептично. Під час спілкування з журналістами, які просять незвичайних результатів, відповідаю, що онкозахворювання — це настільки складна медико-біологічна проблема, настільки переплетені в ній фізіологічні та патофізіологічні процеси, що сенсацій видавати просто неприпустимо. Злоякісні

новоутворення — не та проблема, яку можна розв'язувати виявленням змін в одній молекулі чи в одному гені, адже біологічна система має ряд альтернативних шляхів компенсації виключення того чи іншого сигналу.

На мою думку, засоби масової інформації мусять не сенсації тиражувати, а допомагати вченим доносити реальні результати до суспільної свідомості. Онкозахворювання не має звучати як вирок. Його треба сприймати як важкий патологічний процес (живуть люди з тяжкими формами діабету, серцево-судинних та інших патологій). А щоб вивести хворого з цього стану, потрібно набратися терпіння і наполегливості. В онкології вважають так: латентний процес в організмі триває від кількох місяців до десятків років. Рівно стільки ж потрібно витратити часу і зусиль для того, щоб вивести його у зворотному напрямку. Ми не є прибічниками авантюричних заяв і не хочемо спекулювати на долях хворих. Пухлинна хвороба — наче оголений нерв. Як тільки людина почує про чийсь суперможливості, то стрімголов кидається туди, де її обнадіюють. Стосовно таких публікацій, що розбурхують суспільство, я ввів би жорстку цензуру. Сьогодні офіційна медицина має реальну можливість лікувати значну кількість хворих, а на пізніх стадіях хвороби — підвищувати якість і подовжувати тривалість життя.

— *У відповідь Вам наведуть приклади зцілення онкохворих...*

— Неофіційна статистика свідчить, що приблизно один хворий із двохсот самовиліковується (напевно, на цьому багато хто й спекулює). Річ у тім, що на певних етапах у відносинах пухлини й організму спрацьовує система специфічної і неспецифічної протипухлинної резистентності організму, яка впливає на перебіг патологічного процесу і спрямовується на знищення пухлинних клітин. Тому наша мета

— допомогти хворому організму так, щоб це відбувалося відповідно до законів природи.

Показовим є висновок американського патологоанатома, який обстежував загиблих в автокатастрофах людей віком від 25 до 45 років щодо наявності у них зародків пухлинного процесу. Так от, у кожного з обстежених він виявляв трансформовані клітини в тих чи інших органах. В організмі постійно відбуваються мутації. Вони певною мірою корисні, бо змушують «не дрімати» імунну систему, яка повинна вчасно розпізнавати ці процеси. Інша справа, що настає момент, коли система захисту вже перестає реагувати на мутації, які починають накопичуватися у клітині. Сьогодні в науковому середовищі висловлюються думки, що онкогени — передбачені природою саме для того, щоб стимулювати систему захисту.

— *Твердження про те, що хвороби легше запобігти, ніж її лікувати, давно вже стало трюїзмом. Завдяки ЗМІ пересічний українець часто чує про заходи профілактики хвороб, які впевнено тримають першість у нашій країні: серцево-судинних патологій, СНІДу, туберкульозу тощо. Як запобігти раковим захворюванням?*

— У 1997 році на конгресі в Ріо-де-Жанейро йшлося про перспективи розвитку онкології і подолання злоякісних новоутворень. Там визначали політику в цій галузі на XXI століття. Першу сходинку в ній посіли моноклональні антитіла (вони необхідні для виявлення змін і доставки лікарських засобів до злоякісних клітин), другу — вакцини, третю — харчування. Я б сказав, що саме харчуванню треба приділяти першочергову увагу. Коли ми говоримо про здоровий спосіб життя, то найперше маємо на увазі збалансоване, грамотне, науково обґрунтоване харчування. Міжнародною агенцією з дослідження раку доведено, що понад 70% онкологічної патології

пов'язано з неправильним харчуванням і способом життя. Ми, до речі, також працюємо в цьому напрямі, навіть маємо міжнародні гранти. Це дуже актуальне питання, тому найближчим часом плануємо провести круглий стіл за участю широкого кола зацікавлених фахівців.

— *В Україні офіційно налічується 900 тисяч онкологічних хворих і щороку реєструється 165 тисяч нових випадків. Прогноз на наступні роки теж невтішний?*

— Сумну першість серед новоутворень у жінок посідає рак молочної залози, у чоловіків — легень. Шаленими темпами зростає кількість випадків аденоми передміхурової залози. До речі, саме ці зміни в чоловіків виявив той американський патологоанатом, про якого я вже згадував. За прогнозами ВООЗ, до 2020 року онкологічні захворювання впевнено посядуть перше місце серед інших патологій. В Американському центрі ракових досліджень прогноз ще жорсткіший — до 2015 року.

Якщо ж говорити про державну програму боротьби з раком, то для її реального виконання потрібні колосальні надходження з Державного бюджету. Жодна країна у світі, навіть найбагатша, не бере на себе функцію розв'язання проблем онкозахворювань. Для цього існують страхові компанії, благодійні фонди тощо. Держава, в якій є люди, котрі прораховують такі речі, ніколи не декларує, що цю програму виконає, це їй не під силу, адже лікування онкохворих дуже дороге і тривале.

— *Я розумію вчених старшого віку, які на запитання, чому не прийняли пропозицій працювати за кордоном, відповідають, що немає вже часу кудись їхати. Чому Ви не скористалися заманливими пропозиціями, адже вони, певно, були та й вік дозволяв це зробити?*

— Було багато пропозицій у той час, коли наші науковці масово емігрували з країни. У 1992—1993 роках я працював за грантом

у Віденському університеті, де мав можливість продовжити роботу. Мабуть, для когось це прозвучить непереконаливо, але переважили патріотичні почуття, вони й завадили зробити той крок. У 90-х повсякчас тягнуло до радіофіру: а що там, в Україні? А тоді Україну зобов'язували відмовитися від ядерної зброї, в самій країні була страшена інфляція, нестабільність всюди — чому б не залишитися там, де ти можеш бути ситий, задоволений і займатися улюбленою справою? Але ще тоді для себе вирішив, що стану у стрій, якщо того вимагатиме критична ситуація. Хоча я вже вбачав можливості самореалізації на Батьківщині, в усякому разі, сили для цього відчував.

— *Завжди цікаво, чим займаються вчені поза наукою? Тільки не кажіть, що знову ж... наукою.*

— Можливо, здивую вас, але дуже люблю працювати в саду біля батьківської хати, що в рідній Тростинці, на Васильківщині. Рекомендую це робити всім, адже земля забирає накопичену негативну енергію.

Можливо, хтось це сприйме, як данину моді, але в рік мого народження батько купив бджіл. Мої спогади про життя в селі, на лоні природи, асоціюються з життям унікальної біологічної системи — бджолої сім'ї. Вже десять років батька немає поряд, і мій обов'язок — вести бджолине госпо-

дарство, яке дісталось у спадок. Я вивчаю психологію бджолої сім'ї і можу впевнено сказати: якби суспільство було таким мудрим, як бджоли, ми вже давно б жили в іншій країні, про яку поки що тільки мріємо.

Із задоволенням відвідую концерти класичної музики, багато читаю. Для душі — поезії Володимира Сосюри і Ліни Костенко. Мабуть, це в мене від рідного дядька, письменника Василя Чехуна.

Захоплююся філософськими трактатами. Коли готуюся до виступів на з'їздах онкологів, конференціях, семінарах, засіданнях вченої ради, продумую і філософський епіграф до доповідей — це неодмінний атрибут. Адже у висловлюваннях великих людей, перлинах народної творчості сконцентровано мудрість цілих поколінь.

Насамкінець нагадаю: Сократ не став лікарем через те, що задавав собі багато «чому»: чому життя з'являється? чому продовжується? чому закінчується? — відповідей на які не знаходив. Це спонукало його до іншого вибору — він став філософом. Я ж вважаю, що медичні знання, філософський дух і повсякчасне бажання допомогти людині мають гармоніювати в того, хто присвятив своє життя благородній місії полегшення людських страждань.

**Розмову вела
Ірина НІКОЛАЙЧУК**